

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ
ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 23–24 травня 2019 року)

У двох частинах

Частина 1

Суми
Сумський державний університет
2019

5. Скоропадський П.П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / упорядник Ігор Гирич. К.: Наш формат, 2016. 480 с.
6. Бойко О.Д. Територія, кордони і адміністративно-територіальний поділ Української Держави гетьмана П. Скоропадського (1918). Регіональна історія України. 2009. № 3. С. 217-232.
7. Історія держави і права України: підручник. К.: КУП НАНУ, 2013. 892 с.
8. Дещинський Л.Є. Міжнародні зв'язки гетьманського уряду П. Скоропадського в період національної революції в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. С. 3-8.

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО ПРАВА НА ЖИТТЯ ЗА ЄКПЛ

Орлов О.Л.

Студент III курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Славко А.С.

асистент кафедри МЄПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

Повністю очевидним видається той факт, що ступінь дієвості або коефіцієнт корисної дії будь-якого явища визначається, перш за все, затраченими на його реалізацію зусиллями і часом. Крім того, в зв'язку з цим завжди варто враховувати також доступність необхідних для цього засобів і складність відповідних процедур і механізмів. В контексті можливості реалізації і захисту прав та свобод додатковим важливим фактором, що характеризує такі процедури і механізми, поряд з простотою їх використання і застосування завжди буде виступати прозорість їх конструкції.

Зрозуміло, що у випадку з захистом прав, свобод та охоронюваних законом інтересів зазначені фактори відіграють особливо важливу роль, оскільки окремі права, свободи та інтереси безпосередньо залежать від ступеню своєї захищеності. Цей постулат, в першу чергу, стосується такого виключного, природного і невід'ємного права кожного як право на життя, необхідність захисту якого завжди виникає в критично небезпечних ситуаціях. Відмінні особливості даного права, полягають, головним чином, в необхідності його миттєвого захисту у випадку посягання і абсолютної неможливості його подальшої компенсації або відновлення в разі його порушення.

Безсумнівно, що найбільш ефективна система захисту права на життя, яка була розроблена ще в античну епоху і успішно діяла протягом тисячоліть аж до недавнього часу, передбачала обов'язкове і невід'ємне право кожної вільнонародженої людини на

зброю з можливістю її подальшого використання для негайного захисту своєї честі, гідності, свободи, життя, здоров'я і репутації безпосередньо в момент самого злочинного посягання. На даний момент у всьому світі повсюдно спостерігається тенденція з невинуватого обмеження такого права, аж до повного його вилучення, шляхом створення та впровадження в життя різних перешкод і обмежень, включаючи складний дозвільний механізм на придбання, зберігання і використання зброї. В окремих випадках державою під загрозою застосування різних санкцій, у тому числі шляхом притягнення до кримінальної відповідальності, встановлюється пряма заборона на вільне володіння зброєю, її носіння і використання. Так, наприклад, в Україні чинним Кримінальним кодексом передбачено кримінальну відповідальність за несанкціоноване виготовлення, переробку, ремонт, носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї і носіння, виготовлення, ремонт або збут холодної зброї. [1, ч.ч.1,2 ст.263, ч.ч.1-3 ст.263-1]

Як видно, з часів Античності і Середніх віків підхід до даного питання настільки змінився, що сама ідея про право мати і застосовувати зброю визнається злочинною. З чого виникає закономірне питання: якщо невід'ємний атрибут кожної вільної людини, за допомогою якого вона може захистити себе, свою сім'ю, права, свободи та інтереси, визнається злочинним і неприпустимим, то, можливо, з часом і сама ідея свободи також буде визнаватися злочинною і неприпустимою?

І така ситуація, при якій над світом нависла загроза реанімації рабства, вже не виглядає фантастичною, якщо враховувати сучасний рівень одержавлення всіх сфер життя суспільства і постійно зростаючу ступінь безправ'я сучасної людини, значна частина прав і свобод якої тепер носить виключно декларативний характер, не маючи будь-якого реального змісту і дієвого механізму реалізації. При цьому даний процес характеризується поступовим придушенням і витісненням аж до повного викорінення не тільки механізмів і інструментів, а й самого духу справжньої свободи і уявлення про неї.

І що ж в цій ситуації, за якої сучасна людина, не маючи вільного доступу до дієвих засобів самооборони, багато в чому практично повністю позбавлена можливості самостійно власними силами захистити саму себе, свою сім'ю і свої права, включаючи, насамперед, право на життя, сучасна держава може запропонувати натомість?

Прийнято вважати, що, відбираючи в людини ряд життєво важливих інструментів і фактично залишаючись єдиною силою, на яку в новому світі покладається непросте завдання зі створення відповідного ефективного захисного механізму і забезпечення його функціонування, держава в якості певної компенсації приймає на себе відповідні охоронні зобов'язання, покликані гарантувати сучасній людині певний захист. Такі зобов'язання отримали назву позитивних. На сучасному етапі розвитку суспільства і держави такий

захист забезпечується двома основними способами, які залежно від ступеню участі в них самої людини можна охарактеризувати як пасивні і активні. Пасивний захист, за якого фактично виключається участь самої людини в процесі захисту свого права на життя, здійснюється, зокрема, силами правоохоронних органів. Активний захист, коли ще зберігаються певні можливості для участі в самому його процесі, реалізується через різні правові механізми, одним з яких є судова система. Зрозуміло, що обидва таких способи не є еквівалентними раніше діючому механізму, оскільки вимагають певного часу для своєї реалізації, в той час як право на життя може бути гарантовано захищене тільки миттєво. При цьому сучасні кримінально-правові інститути необхідної оборони і крайньої необхідності (ст.ст.36, 39 КК України) не можуть розглядатися в якості повноцінних заміників, оскільки не відповідають зазначеним необхідним критеріям прозорості їх конструкції і простоти їх застосування [1].

Для України, яка, як і багато інших європейських країн, офіційно підтримуючи обмеження права на зброю і його застосування, прийняла на себе ряд позитивних зобов'язань щодо захисту права на життя, значення прецедентної практики Європейського Суду з прав людини, що носить загальноєвропейський характер, зберігає свою актуальність і відіграє особливу роль, виходячи з її відповідних євроінтеграційних прагнень, які знайшли своє відображення, перш за все, у вступі України 9 листопада 1995 р. до Ради Європи і підписанні нею 21 березня 2014 р. Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Саме з урахуванням таких устремлінь судова практика Європейського Суду представляє особливий інтерес і може розглядатися в якості своєрідного орієнтиру і вектору розвитку для вітчизняної судової системи [2, ч. 2 ст. 153].

Як абсолютно справедливо зазначає юрисконсульт Європейського Суду з прав людини, професор Католицького університету Мілану Мікеле де Сальвіа, відомий за своїм фундаментальним дослідженням керівних принципів судової практики Європейського Суду, держава несе відповідальність не тільки за будь-яку умисну дію, спрямовану на неправомірне обмеження основних прав, але і за невиконання позитивних зобов'язань, до яких дослідник відносить, зокрема, «зобов'язання ефективного забезпечення всім, хто підпадає під її юрисдикцію, користування основними правами і свободами» [3, с. 11].

Однією з гарантій виконання таких позитивних зобов'язань державою є визнання нею Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. В контексті позитивних зобов'язань щодо охорони права на життя підписання Конвенції передбачає обов'язок по включенню до внутрішнього законодавства точних норм, які охороняють життя від будь-яких невинуватих посягань. При цьому Конвенція не визнає право на життя

абсолютним і невід'ємним. Загальне зобов'язання щодо охорони життя допускає виправдане застосування сили і позбавлення життя за умови, що воно є абсолютно необхідним [3, с.55, 56; 4, ст. 2].

В силу теорії позитивних зобов'язань на державі лежить обов'язок вжиття необхідних і адекватних охоронних заходів для забезпечення ефективного захисту життя проти реальної небезпеки. Як вважає професор М. де Сальвіа, цим не може бути обмежене загальне зобов'язання держави протидіяти будь-якій можливості насильства. При цьому посягання на життя особи зв'язує державу процесуальними зобов'язаннями. В силу таких зобов'язань правова система повинна бути в змозі проводити ефективне розслідування, яке дозволить встановити підстави для притягнення до відповідальності винуватих осіб [3, с. 56].

Поділяючи дану позицію, Європейський Суд з прав людини за підсумками розгляду справи «Дюжарден проти Франції» дійшов висновку: «стаття 2, яка закріплює в п.1, що «право кожного на життя охороняється законом», може в поєднанні з іншими статтями Конвенції, покласти на державу позитивний обов'язок. Це не означає, що можна виключити з цієї норми, позитивний обов'язок протидіяти будь-якій можливості насильства» [5].

Характерно, що Європейським Судом з прав людини позитивні зобов'язання держави з охорони права на життя в силу його виняткової важливості досліджувалися не тільки за загальнотеоретичними і концептуальними положеннями, але також в контексті окремих не менш важливих практичних питань.

До одного з таких питань, зокрема, належить обов'язок держави щодо захисту життя осіб, які перебувають під її юрисдикцією. Так, наприклад, у справі «Л.С.Б. проти Сполученого Королівства» Європейський Суд підкреслив, що держава зобов'язана «не тільки утриматися від умисного та незаконного позбавлення життя, але також ... вжити необхідних заходів щодо захисту життя осіб, які перебувають під її юрисдикцією» [3, с. 59–60].

До інших позитивних зобов'язань держави з охорони права на життя Європейський Суд з прав людини відносить проведення належного і ефективного офіційного розслідування, прийняття оперативних запобіжних заходів, захист пацієнтів. Європейський Суд підкреслює, що позитивний обов'язок матиме місце, якщо встановлено, що «влада знала або повинна була знати про існування реальної і безпосередньої загрози життю ... і що вона не вжила, в рамках своїх повноважень, заходів, які, з розумної точки зору, без сумніву частково усунули б цю загрозу» [3, с. 60-66, 79, 80].

Окрему увагу Європейський Суд з прав людини приділив такому позитивному зобов'язанню держави як належне здійснення правосуддя. Так, Європейський Суд констатував, що це позитивне зобов'язання «не буде задоволене, якщо захист, запропонований внутрішнім законодавством, існує тільки в теорії; більш того, воно повинно ефективно застосовуватися на практиці протягом такого проміжку часу, щоб суди могли закінчити своє розслідування сутності кожної окремої справи» [6, art.53].

Таким чином, можна дійти висновку, що стаття 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, незважаючи на загалом негативний характер гарантованого нею права, передбачає цілу низку позитивних зобов'язань для держав, до яких належать, зокрема, закріплення права на самозахист та прав пацієнтів, захист осіб, які перебувають під юрисдикцією держави та проведення ефективного розслідування випадків позбавлення особи життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня – червня 2014 р. (ратифіковано Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011).
3. Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002г. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 1265 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. (ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Dujardin c. France. Requete № 16734/90, 02 septembre 1991. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Dujardin"\],"itemid":\["001-24687"\]},](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Dujardin"\],"display":\[2\],"languageisocode":\["ENG"\],](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
[,"itemid":\["001-85292"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
5. Affaire Calvelli et Ciglio c. Italie, Requete № 32967/96, 17 janvier 2002. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-64572"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).